

ЕТНОЛОГІЯ

УДК 94 (477.86)

ТОПОНІМИ ТА МІКРОТОПОНІМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН
В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Михайло ПАНЬКІВ

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Науково-дослідний інститут історії, етнології і археології Карпат
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна,
e-mail: ke@pi.if.ua
DOI gal.31.39-49*

У статті досліджується стан топонімів та мікротопонімів національних меншин на Івано-Франківщині, які проживали і проживають на території області. Дані про них порівнюються із топонімією цих етносів в Україні. Коротко подається історія заселення тієї чи іншої національної меншини на українській території, зокрема на Прикарпатті.

Активна політика насильницького введення радянським режимом прокомуністичних топонімів завдала значної шкоди українській топонімії. Особливо активно проходила компанія таких перейменувань у Східних і Південних регіонах тодішньої УРСР.

У структурі населення регіону протягом його історії чисельністю, особливостями розселення громадським та культурним життям вирізнялися як представники християнських (поляки, німці, угорці, вірмени та ін.), так і не християнських (євреї, караїми, середньовічні представники кочових народів) меншин. Їх заселення розпочалося з часів Київської Русі і проходило кількома хвилями, що було характерним для тої чи іншої меншини.

Ключові слова: *топоніми, мікротопоніми, Україна, Івано-Франківщина, поляки, німці, вірмени, євреї, волохи, росіяни та ін.*

Україна розташована у Центральній Європі та на перехресті міжнародних торгових шляхів, зазнавала постійних вторгнень і завоювань своїх територій сусідами. До XVIII століття на протязі всієї історії на її землі робили постійні набіги кочівники, знищуючи все на своєму шляху. Це, звичайно, наклало свій відбиток на етнічний склад країни. Будучи малоетнічною Україна завжди була територією, на якій жили представники різних етнічних меншин. Тож етнічний склад нашої держави створювався протягом багатьох століть. Особливо активно цей процес відбувався в українських регіонах, розділених між іншими державами, де селилися перш за все представники титульних етносів метрополій та ті, кого запрошували сюди панівні уряди цих держав. У ході історичного розвитку змінювалась структура етноменшин, що проживала тут, відбувалися відповідні взаємовпливи між цими етносами. Тому всі, що проживали і проживають в Україні, залишили свої нашарування у мові, культурі, побуті та історичному розвитку. Залишили вони свій слід у топоніміці. Так, в Україні наприкінці XX століття налічувалось 32351 населений пункт, у тому числі 4563 етнотопоніми. У їх число входило 168 російських топонімів. Найбільше їх було в Криму (43), Донецькій (25), Дніпропетровській (22), Харківській (14), Херсонській (10) областях, тобто, у тих, які інтенсивно заселялись росіянами протягом XVIII – першої половини XX століть. Відсутні російські назви населених пунктів у Волинській, Івано-Франківській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій областях. Донедавна 938 населених пунктів носили прорадянські або прокомуністичні назви. Серед них Ленінських – 73, Першотравневі – 98, Первомаївки – 43, Чапаєвські – 45, Перемоги – 40, Радянські – 36, Комунар – 26. Іменем Карла Маркса названо 10 населених пунктів, Карла Лібкнехта – 5, а Клари Цеткін – лише одне село на Дніпропетровщині.

За роки існування СРСР отримали прорадянські та прокомуністичні назви у Дніпропетровській – 90, Донецькій – 88, Харківській – 97, Кіровоградській – 75, Луганській і

Херсонській по 53, Запорізькій – 52, Сумській областях – 51 населений пункти¹. Крім того, у Криму села із татарськими назвами перейменовували на радянсько-комуністичні. Часто ці назви сіл збігалися з назвами місцевих колгоспів. Цікава історія перейменування козацького села у Золотоніському районі на Черкащині. У 30-х роках ХХ століття його назвали на честь російського більшовика Бубнова – Бубново. Село було затоплене при будівництві гідроелектростанції у 60-х роках. Людей переселили у Слобідку біля Прохорівки того ж району, і яку в результаті перейменовували на Бубнівську Слобідку. Вийшло, що більшовик Бубнов заснував цю Слободу понад 200 років тому².

Таким чином, активна політика насильницького введення радянським режимом прокомуністичних топонімів завдала значної шкоди українській топонімії. Особливо активно проходила кампанія таких перейменувань у Східних і Південних регіонах тодішньої УРСР.

Не обминули процеси етнотопонімізації і прикарпатської землі. У структурі населення регіону протягом його історії чисельністю, особливостями розселення громадським та культурним життям вирізнялися як представники християнських (поляки, німці, угорці, вірмени та ін.), так і не християнських (євреї, караїми, середньовічні представники кочових народів) меншин. Їх заселення розпочалося з часів Київської Русі і проходило кількома хвилями, що було характерним для тієї чи іншої меншини. Причому розселення етнічних меншин, наслідком якого стали топонімістичні маркери, мало маятниковий характер – то збільшували свою кількість в силу історичних чи економічних причин, то зменшували їх. Сама проблема стану топонімії етнічних меншин на Івано-Франківщині на сьогодні суперечлива. Її джерельна база, завдяки ґрунтовному польовому зібранню вченого-філолога Мирослава Габорака, представлена у випуску етнологічних словників-довідників Івано-Франківщини.

Перш ніж приступити до характеристики етнотопонімів на Івано-Франківщині необхідно дати визначення етнотопонімії. Назви народів від племені й вище (племінні союзи, народності, нації) називаються етнонімами. Ця назва походить від грецького *ethnos* – народ і *опут* – ім'я. Тобто, топоніми, які утворені від назви племен, народностей народів називаються етнотопонімами, наприклад, Угорники, Угринів, Татарів тощо. Буває, що етнотопоніми утворюються від імен, прізвищ чи прізвищк носія якогось етносу (Німець, Жид, Лях), наприклад: поле Німцеве, Жидове, Ляхове тощо. Буває, що етнонім утворений від імені чи прізвища характерного лише цьому етносу – Ицкове чи Мошкове поле, тобто поле належить євреєві Ицкові чи Мошкові, тому ці назви є єврейськими етнонімами. У передмісті Снятина була заснована німецька колонія Августдорф. Назва складається з імен німця Августа – бургомістра Снятина, який добився заселення тут німців і слова *dorf*, що з німецької означає село.

Характеристику етнонімів розпочнемо з назв кочових племен. Причому розпочинати тему будемо з топонімів в Україні, а потім мікротопонімів. Першим таким топонімом є селище Печеніжин Коломийського району. Володимир Грабовецький в “Історії Печеніжина”, проаналізувавши різноманітні версії походження назви селища (колишнє містечко) зазначає наступне: “Узагальнюючи припущення дослідників-істориків, етнографів і краєзнавців (а він проаналізував твердження польських дослідників Й. Шнайдера, У. Грабеця, українських Мирона Кордуба, Івана Кузича-Березовського та ін.), можна однозначно стверджувати, що назва Печеніжина пов’язана з печенігами, а це свідчить про стародавність села. Краєзнавець Й. Шнайдер стверджував, що містечко Печеніжин набагато старше від міста Коломиї, як свідчить народний переказ. Тюркські кочові племена печенігів у Х столітті були грізною силою для Київської держави, князі вели з ними важкі бої. Остаточно розгромив їх у 1036 році Ярослав Мудрий. “Частина печенігів підкорилася київським князям і осіла в різних регіонах Русі і ослов’янилась”³. Ця версія вважається найбільш правдоподібною. “На користь цієї гіпотези говорить і те, що в Україні збереглися села з назвами “Торки”, “Хозари” і “Половці”, тобто походили від

¹ Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1, 2. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1969. Т. 1. 540 с., Т. 2. 631 с.

² Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1, 2. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1969. Т. 2. с. 475.

³ Грабовецький В. Історія Печеніжина. Коломия : Світ, 1993. С. 12–13.

колишніх кочових народів”, – зазначає Володимир Грабовецький, Ми доповнюємо це твердження вченого тим, що в Україні є такі населені пункти, як: Половецьке – 6, Печеніги – 4, Хозари – 2 та ін.⁴

Наступна назва – село Сороки Городенківського району. В Україні налічується аж 35 населених пунктів із цією назвою, зокрема: у Сумській області – 6, у Вінницькій – 4, Дніпропетровській, Львівській, Тернопільській по 3 і т. д. Дехто вважає, що ця назва походить від птаха сороки. Такої популярності пташиного синоніма “сорока” не зустрічається щодо інших птахів в Україні. У Молдавії теж є такі топоніми. Ми вважаємо, що ця назва походить від староукраїнської назви половців – соровчани. Сюди додаємо ще й Великі Сорочинці на Полтавщині. Перевершують кількість назв від сорок такі особливо популярні у фольклорі та у деяких випадках сакральні у віруваннях українців птахи: Сокиль – 64, Орел – 49, Журавель – 38, Лебідь – 25⁵. На користь нашої гіпотези свідчить антропология теперішніх мешканців села, де збереглося немало монголоїдних рис (волосяний покрив, розріз очей, риси обличчя тощо).

Християнські етноменшини.

Поляки. Українсько-польські взаємини протягом свого історичного розвитку досить часто відзначалися суперечністю і трагічністю. З однієї сторони ці два сусідні народи близькі за етнічною спорідненістю, господарсько-культурними і політичними зв'язками, з іншої – різноконфесійність та проблеми територіальних претензій з боку поляків стало однією з причин конфронтації між обома народами. Ця конфронтація завжди вела до ослаблення українців і поляків та використання її українським північно-східним сусідом. У XIV ст. Польща захопила частину Галицько-Волинського князівства і з того часу майже до першої пол. XX ст. поляки володіли Галичиною, що відбилося на її етнічній структурі і культурному розвитку. Польська етнічна меншина у Галичині постійно зростала, що звичайно відобразилось на топонімії цього краю. Етнічний склад населення Прикарпаття до захоплення його Польщею був однорідним, якщо не рахувати нечисленних груп єврейського, німецького, вірменського і звичайно, польського походження.

Першими поляками, які проживали тут, були військові бранці, яких захоплювали дружинники після воєн з Польщею, а також оселялись на території краю польські купці разом із своєю обслугою. Полонені поляки у містах займались ремеслом, а у селах – землеробством і поступово асимілювались. Така міграція була типовою для європейських країн, і вона не мала відчутного впливу на культуру, побут і топонімію місцевого населення краю.

З середини XIV ст. змінилось становище земель Галицько-Волинського князівства, коли Казимир III розпочав їх завоювання. Спочатку поляки осідали у міських поселеннях – Коломиї, Снятині, Галичі, Калуші, Долини та ін.⁶. Разом з тим для укріплення свого панування наступники Казимира III щедро роздавали польським вельможам маєтки, відібрані у місцевих бояр.

Зокрема, один з правителів Галицької Русі, князь Владислав Опольський роздав колоністам більше ста сіл⁷.

Водночас польський уряд звільнив переселенців від податків і панщини. З цього часу і розпочалась поява польських мікротопонімів. Надання містам і містечкам магдебургського права на Прикарпатті ще більше посилювало польську колонізацію. Переселялись на Прикарпатські землі поляки із центральної і східної Польщі, а також представники інших національних меншин. Самі міста ставали не лише опорними пунктами польської влади, але й засобом переміщення населення іншоетнічними елементами. Ремесло і торгівлю прибрали до своїх рук німецькі поселенці, а лихварство і дрібну торгівлю – євреї. Корінні ж мешканці Галицьких міст,

⁴ Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1, 2. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1969. Т. 1. 540 с.; Т. 2. 631 с.

⁵ Там само.

⁶ Rys wewnętrznych stosunków Galicyi wschodniej w drudziej polowine piętnastego wieku na podstawie źródeł skreslił dr. Isydor Szazaniewicz. Lwów, 1869. S 46.; Красівський О. Галичина у першій чверті XX ст. Проблеми польсько-українських стосунків. Львів, 2000. С. 26.

⁷ Копчак С., Мойсеєнко В., Романюк М. Етнічна структура та міграція населення українського Прикарпаття. Львів : Світ, 1996. С. 26.

в тому числі прикарпатських, були позбавлені можливості займатися торгівлею (крім роздрібною), їм було закрито доступ до ремісничих корпорацій⁸. Всі ці заходи сприяли колонізації міст і появі у них польських годонімів.

Поселенню поляків на Галичині сприяла католицька церква, яка заснувала римо-католицьку ієрархію у 1373 р. з єпископом у Галичі, тим самим долучивши до національного, ще й релігійне гноблення⁹. Першими почали переходити на католицьку віру, а потім і ополячуватись українські бояри, щоб уникнути дискримінації та зберегти свої володіння. Найефективнішим способом їхньої асиміляції стали змішані шлюби¹⁰. Згодом за ними колонізувалась і українська шляхта. На Прикарпатті такими спольщеними родами були великі землевласники Потоцькі, Яблунівські та ін. Ці роди стали ревними католиками і противниками православної церкви. Вони намагалися поширювати католицьку віру серед населення міст і сіл, власниками яких були¹¹. Одними із перших католицьких парафій були Коломийська (1353 р.)¹², Обертинська (1458 р, Гвіздецька (1475 р та Отинійська¹³.

Починаючи з XVI ст., поступово асимілювались до поляків німці і вірмени. Натомість селяни-поляки, розчинялись тут серед місцевого українського селянського загалу в мові, культурі і вірі, хоч це не схвалювала римо-католицька церква і місцева польська шляхта.

Численні виступи українців проти іноземного закабалення і татарські напади заставили польських магнатів будувати на Прикарпатті оборонні замки (Коломийський, Снятинський, Галицький та ін.¹⁴. Їхнє призначення було оборонити себе і свої війська. Прикарпатське селянство у XV–XVII ст. залишилось на одинці з розбійними нападами татарських загонів, які постійно спустошували цей край¹⁵. Сама польська шляхта разом зі своїми слугами ховалась у замках. У 50-х рр. XVII ст. була побудована Станіславська фортеця, названа так її засновником Андрієм Потоцьким на честь свого батька і сина. З часом ця фортеця переросла у місто.

У XVIII ст. продовжувала зростати кількість польського населення. У містах почали відкривати польські школи, колежіати, гімназії, друкарні, бібліотеки тощо. Тодішні дані про заселення поляками Прикарпаття ми отримуємо з середини XIX ст., коли Галичина відійшла до Австрійської імперії, у якій, час від часу проводилися державні переписи. Так, С. Копчак, В. Мойсеєнко та М. Романюк підрахували національний склад населення Прикарпаття у 1840 р. За їхніми даними у Коломийській окрузі українців налічувалось 183671 особа (84,2%), поляків 15901 особа (7,2%), решта 18648 осіб (8,6%) належали до інших національностей¹⁶.

Перепис 1857 р. засвідчив, що українців у Коломийській окрузі налічувалось 223483 особи (79,3%), поляків 24139 осіб (8,6%), осіб інших національностей 34107 (12,1%)¹⁷. Таким чином, за 17 років кількість населення в окрузі зросла на 129%, у тому числі темпи приросту українського населення дорівнювала 121,7%, польського 151,8%, а інших національностей (євреїв, німців, вірменів тощо) – майже подвоїлись 182,9%. Польське населення зросло завдяки росту підприємств сировинної промисловості та кількості сільського населення. Лише на Покутті у середині XIX ст. налічувалось 215 панських фільварків. Власниками фільварків були польські шляхтичі (136), спольщені вірмени (19), караїми (17), євреї (1), у спільній власності польських шляхтичів і вірменів (4), у власності греко-католицьких монастирів (2), латинських пробостів (2), у власності товариства акціонерів фабрик цукру в Тлумачі (7), у римо-католицької

⁸ Грушевський М. Історія України – Руси.. Київ : Наукова думка, 1994. Т. 5. С. 243–245.

⁹ Андрухів І., Гаврилюк С. Тисмениця. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. С. 77–78.

¹⁰ Rys wewnętrznych stosunków Galicyi wschodniej w drugiey hjtowie piętnastego wieku na podstawie ź ródelskreslit dr. Isydor Szazanieicz. Lwów, 1869. S. 33.

¹¹ Андрухів І., Гаврилюк С. Тисмениця. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. С. 77–78.

¹² Никифорок В., Смеречанський Р. Старожитності Городенківщини. Снятин, 1995. С. 69.

¹³ Stownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innuch krazow Stowiańskich. Warszawa, 1883. Т. 4. S. 816.

¹⁴ Паньків М. Текла кровця по Вкраїні (топоніми, легенди, перекази та пісні про татарські напади на Прикарпаття з середини XV до початку XVIII). Івано-Франківськ, 2013. 222 с.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Копчак С., Мойсеєнко В., Романюк М. Етнічна структура та міграція населення українського Прикарпаття. Львів : Світ, 1996. 187 с.

¹⁷ Там само.

парафії у Снятині (1), у власності Снятинської гміни (2), у власності Коломийської гміни (2), невизначена власність (2)¹⁸. Зате не було ні одного українського власника. Поляки – власники фільварків, частину сільськогосподарських робітників привозили з Польщі. Звичайно їм надавали престижніші посади. Проживали ці поселенці у панських фільварках (управителі, доглядачі господарства, покоївки тощо).

Таким чином, сільське польське населення поділялось на 2 групи: те, яке оселялось безпосередньо у селах і мало контакт з місцевими українцями (належність до однієї громади, господарські, родинні та інші зв'язки). Деякі з них поступово асимілювались. Але ті, хто проживав відособлено у панських фільварках, контактували з місцевими українцями досить рідко. Саме середовище тут було повністю пропольським, тож вони були носіями польської культури і побуту, причому активно їх пропагуючи.

Починаючи з 80-х рр. XIX ст. на Прикарпатті створюються польські колонії. Особливо посилюється процес створення польських колоній у 20–30-х рр. XX ст., коли Західна Україна знову була включена у склад Польської держави. Після Першої світової війни аграрне переселення на Прикарпатті посилюється, особливо у рівнинній частині області (Покуття і Опілля). Натомість Міністерство сільського господарства Польщі лише до 30 вересня 1921 р. спарцелювало у Східній Галичині біля 160 тис. га земель. З них місцевим полякам перейшло 30 тис. га, українцям 10 тис. га, а решта 120 тис. га – колоністам¹⁹. Серед переселенців переважали ветерани польської армії, котрі брали участь в українсько-польській війні та мазурське населення. Тим самим повторено староримський досвід, коли ветеранів римських регіонів поселяли на завойованих ними землях для латинізації місцевого населення, що їм успішно вдалося. Обидві групи колоністів особливо відзначались крайніми шовіністичними поглядами, презирливим ставленням до місцевого українського населення, що створювало напружені стосунки між українцями і поляками, котрі час від часу переходили у відкриті конфлікти як у сільських громадах, так і між окремими групами, найчастіше серед молоді. Внаслідок такої впертої з боку уряду колонізації, кількість колоністів збільшила населення краю на 1,2%. У новостворених колоніях в середньому налічувалось 115–120 осіб. Їм відводились кращі землі.

У роки Другої світової війни протистояння між колоністами і місцевими українцями стали однією з головних причин конфронтацій між АК і УПА та окремих випадків винищення мирного населення обидвох етносів. Особливо відзначались у цьому колоністи²⁰.

Таким чином, польське населення на протязі 600 років поселялось на Прикарпатті при сприянні урядів, як добровільним так і насильницьким шляхом. Проте, частка його протягом XIX – першої половини XX ст. становила тут не більше 8,3–8,6%. Друга світова війна кардинально змінила не лише демографічну, але й етнічну ситуацію, в цілому, як на Прикарпатті, так і по всій Україні. Щодо українсько-польських відносин, то вони у той час, на жаль, набули трагічного для обидвох народів характеру. Насильницьке переселення поляків на українські землі протягом останніх століть та заходи по асиміляції українців привели до загострення протиріч у 20–40 рр. XX ст., внаслідок чого загинули тисячі людей з обидвох сторін. Ці наслідки відчуваються досі, загострення продовжується з боку окремих польських шовіністичних груп.

Разом з тим поселення поляків на Україні, у тому числі на Прикарпатті протягом 600 років залишило свій слід у національній топоніміці. Всього по Україні налічується 17 польських топонімів. Вони поділяються так: сім топонімів із назвою “ляхи”, сім – із назвою “мазури”, три – “поляки”²¹. Назви “ляхи” свідчать про нешанобливе ставлення до цього народу

¹⁸ ІФКМ, ф. 2 / 1 с. Спр. 615/569. Списки помещиков Стрийского, Долинского, Жидачовского и Коломыйского поватов и списки служащих отдела земледелия и земельных реформ воеводского управления и рефератов земледелия поватов староств 1 мая 1935 – 30 июля. Арк. 18.

¹⁹ Паньків І. Польська, німецька та вірменська етнічні меншини в соціокультурних процесах на Покутті (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.). Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Івано-Франківськ, 2007. С. 52.

²⁰ Там само. С. 52–54.

²¹ Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1, 2. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1969. Т. 1. 540 с.; Т. 2. 631 с.

і, мабуть, виникли у давніші часи. При чому всі ці топоніми знаходяться на Східній Україні, а саме у Харківській, Донецькій, Дніпропетровській, Сумській, Чернігівській та Черкаській областях. Заселення степової частини Задніпрянської території відбувалося у XVI–XVIII ст. Призирлива назва цих сіл свідчить про негативне ставлення місцевого населення до польських поселенців.

Щодо назви “мазури”, то ці села знаходяться переважно на Правобережжі (Вінницька – 2, Львівська – 2, Кіровоградська – 1, Полтавська – 1, Миколаївська – 1).

В даному випадку назва окремої етнографічної групи була перенесена на всіх поляків, що тут поселились так само як мадярами називають всіх угорців, швабами – німців тощо. Такий спосіб назви виник у XVIII ст. В Івано-Франківській області був один топонім – місто Станіславів, назване так його засновником Андрієм Потоцьким на честь своїх батька і сина. Ім'я Станіслав у Польщі досить поширене.

Також на Прикарпатті багато польських мікротопонімів. Тільки кутків з такою назвою налічується 29, а саме у Косівському – 5, Тлумацькому – 6, по 4 у Галицькому і Городенківському районах.

У селах Тлумацького району три кутки називаються Мазурівкою, що свідчить про відносно недавнє там поселення представників цієї етнографічної польської групи, дві – Ляшки (презирлива назва польських поселенців) і одна – Польський дім у Будзині – свідчення того, що й у селах, а не лише у містах, у 20–30 рр. XX ст. поляки засновували свої громадські організації.

У Косівському районі два кутки називаються Мазурове і Мазурова Долина (с. Білі Ослави), Полякове – у Косові.

У Городенківському районі два кутки у с. Колінки називаються Верхня і Нижня Кольонія, у с. Сороки один куток теж називається Кольонією, де жили поляки і німці. У с. Вільхівці проживав заможний поляк Савіцький і куток назвали його іменем.

У селах Галицького району два кутки називаються Мазурівками, один – Ляхів, а два – Польський кут. За переказами там до 40-х рр. XX ст. жили поляки.

Якщо взяти всі 29 польських кутків, то тут переважали такі назви: Польський Кут або Вулиця – 9, Мазурівок – 6, кутки названі польськими прізвищами – 3, кутки, що уточнювали об'єкти (Дім, Резиденція) – 2, хутори названі Польськими – 3, де до 1945 року жили поляки та ін.

Налічується 25 урочищ з польськими назвами, які свідчать, що власниками їх були поляки. Найбільше їх у низинних районах: у Рогатинському – 7, Галицькому – 4, Тисменинському – 3, Городенківському – 3 та передгірському Долинському – 4. З цих 25 мікротопонімів переважали назви власників полів, найчастіше дідичів (Котовські, Марковські, Бяли, Закотовські та ін.).

Оронімів налічується три, а саме Мазурівська скала у Городенці, Янова гора (від імені Яна Чесновського – ставленика графа Мальчевського) у с. Чесники Рогатинського району, Ляська Кичера у с. Гринява Верховинського району.

Гідронімів у області є два – Ляхове Болото у Коломийському районі та Мазурівка у Слобідці Калуського району. Чотирма польськими мікротопонімами названі ліси.

Таким чином, із 69 назв польських мікротопонімів на Івано-Франківщині 16 носять назви польських прізвищ, 12 носять назви Мазурівські, 10 названі Польськими (поле, кут), 6 – названі Ляхами та ін.²²

Німці

Заселення німецької етнічної меншини в Україні сягає ще князівських часів. Про це до нас дійшли досить скупі відомості. З літописів відомо, що добрих німецьких ремісників і крамарів запрошували князі, бояри та ігумени²³. Галицько-Волинський літопис за 1239 р.

²² Приватний архів автора про топоніми і мікротопоніми Івано-Франківської області.

²³ Копчак С. Населення українського Прикарпаття (історико-демографічний нарис). Капіталістичний період. Львів, 1974. С. 67.

повідомляє про наявність у Галичі німецьких воріт²⁴. Під час будівництва м. Холм король Данило запросив німців²⁵. Про запрошення у другій половині XIII ст. німецьких спеціалістів до Галицько-Волинських міст згадував і Михайло Грушевський²⁶.

Дослідник німецької колонізації Галичини і Буковини професор Р. Кайндль виділив три хвилі поселення німців у Карпатські країни, вказуючи, що у XV ст. заселення німцями Галичини досягло своєї найвищої кількості²⁷. Можна погодитись з С. Копчаком у тому, що у Галичині до другої половини XVIII ст. німців була незначна кількість, і вони не відігравали важливої ролі у політичному і економічному житті краю²⁸. Серед чужого оточення німецькі переселенці не змогли зберегти свою національну ідентичність і, як зазначав М. Грушевський, раніше чи пізніше вони полонізувались²⁹.

Наступним інтенсивним етапом колонізації німцями Галичини став 1872 рік – час входження її до складу Австрійської монархії. Тепер уже на державному рівні розпочалось переселення німців у міста, а у сільській місцевості – планове заснування їхніх колоній. Ця колонізація була ініційована правлячими колами держави і мала кілька цілей. Головна – полегшити процес інтегрування навоприєданого краю до Австрійської імперії. Наступна – уряд, утворюючи німецькі колонії у сільській місцевості переслідував мету економічного піднесення краю у сільському господарстві. Третя ціль – як і всіх колоністів, переселяючи німців у Галичину уряд прагнув більше германізувати її, про що вказують не лише українські дослідники, але й Р. Кайндль³⁰. Проте, німецькі сільські колоністи, на відміну від польських, не проявили ніяких амбіцій. Так, М. Бажанський зазначав, що німецькі колоністи Августдорфу не цікавились політикою взагалі. Вони були добрими ковалями, слюсарями і столярами³¹. Іван Франко зазначив: “Перехід від польської монархії під австрійське бюрократичне панування відбився подекуди корисно на розвиток тієї частини південноруської нації, яка заселяла Східну Галичину”³². Значну роль у цих змінах відіграли і німецькі сільські колонії. Переселення німецьких колоністів до Галичини, за підтримки центрального уряду, можна розділити на три періоди.

Перший період тривав з 1774 по 1781 рр. Протягом цих років переселення на Прикарпатті не зафіксовано. Другий період проходив з 1781 по 1785 рр. для колоністів було надано ряд пільг: відсутність релігійних обмежень, переселенцям була гарантована державна допомога у житловому будівництві та виділення ділянки землі для обробітку. А так як ці ґрунти були гіршої якості, то колоністи звільнялись на десять років від фінансових та натуральних податків. Завдяки таким вигідним умовам найбільша хвиля німецької колонізації припадає на цей період. Наступний період проходив з 1802 по 1805 рр. Щодо державної допомоги переселенцям, він був дещо обмежений, зокрема відсутність державної грошової допомоги по причині війни з Наполеоном Бонапартом. Проте процес колонізації на Прикарпатті не припинився, а, навпаки – зріс. Продовжився він і після 1805 р. І в цей час на мапі Прикарпаття

²⁴ Галицько-Волинський літопис. *Літопис Руський*. Київ : Дніпро, 1989. С. 353.

²⁵ Там само. С. 418.

²⁶ Грушевський М. Історія України-Руси. Київ : Наукова думка, 1993. Т. 1. С. 219.

²⁷ Kuhn W. Das Deutschtum Galiziens bis 1772. Heimat Galizien ein Gebenkbuch Herausgegeben vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1965. Т. 1. S. 26.

²⁸ Копчак С. Населення українського Прикарпаття (історико-демографічний нарис). Капіталістичний період. Львів, 1974. С. 67.

²⁹ Грушевський М. Історія України-Руси. Київ : Наукова думка, 1993. Т. 1. С. 215.

³⁰ Стеблій Ф. З історії взаємин українців і німецьких поселенців у Галичині в середині XIX ст. Німецькі колонії Галичини. Історія–архітектура–культура. Львів : Манускрипт, 1996. С. 125; Kaindl R. Baitrage zur Geschichte der Deut Schen Recht in Galizien. Wien, 1910. С. 142.

³¹ Бажанський М. Краса Снятинщини. Детройт, 1982. С. 161.

³² Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Зібрання творів у 50-ти томах. Наукові праці. Київ, 1984. Т. 41. С. 258.

проявилось багато німецьких колоній, тобто топонімістичні назви значно збільшилися. Крім того на поч. XIX ст. німецькі переселенці почали селитись у селах краю дисперсно³³.

Мережа німецьких поселень на Прикарпатті сформувалась на протязі XIX ст., особливо у його другій половині. Німецькі поселення налічували від двісті до тисячі осіб. Це були люди різних релігійних конфесій: католики, лютерани, кальвіністи. Проте сумарно німецькі переселенці для Прикарпаття становили незначний відсоток населення.

З середини 60-х рр. XIX ст. починається автономізація Галичини, певна частина німців, працівників політико-адміністративного апарату, була замінена переважно поляками і кількома українцями. Тому частина службовців німецької національності покинули Прикарпаття. Інша частина прикарпатських німців була полонізована, чому сприяла, в першу чергу конфесійна спільність з поляками – приналежність до римо-католицької конфесії.

Таким чином, мережа німецьких поселень на Прикарпатті сформувалась у другій половині XIX ст. Головним місцем концентрації німецької меншини були Коломийщина, Снятинщина, Калущина, Долинщина та ін. Більша частка німців проживали у сільській місцевості. У 20–30 рр. XX ст. суттєвих змін у структурі німецького населення на Прикарпатті не відбулося. З причин своєї малочисельності і розпорошеності головним завданням прикарпатських німецьких громад міжвоєнного періоду було збереження своєї національної ідентичності та протистояння відвертій полонізації³⁴.

На низинних територіях економічною основою існування німецьких колоністів було сільське господарство, а у передгірських територіях – ремісництво та сфера обслуговування, зокрема перевезення товарів і людей та ін. У сільському господарстві німецькі колоністи здійснили помітний внесок у його покращення особливо у освоєння необроблюваних земель, ввівши такі прогресивні методи, як меліорацію, покращення стану польових доріг, підвищили культуру землеробства, запровадили регулярне удобрення полів, ввели або наростили ряд землеробських культур, зокрема, конюшини, люцерни, цукрових буряків та ін. Господарства німецьких колоністів були зразковими не лише щодо організації праці, але й щодо використання передової на той час техніки та реманенту. Все це позитивно вплинуло на ведення землеробства серед місцевого українського населення³⁵.

Постійно велася робота над покращенням продуктивності тваринництва. Завдяки цьому на Прикарпатті з'явилися нові значно покращені породи коней, великої рогатої худоби, безрогих, птахівництва тощо. Німецькі колоністи були непоганими ремісниками, що теж сприяло покращенню цієї галузі у краї. Німецькі поселенці Прикарпаття в цілому зберегли свої обряди і звичаї, громадську організацію, особливості одягу, харчування тощо.

Німці не проявляли ніяких політичних амбіцій, у більшості були аполітичними. На противагу іншим меншинам краю, вони швидко опанували українську мову, місцеві традиції, що сприяло взаємовпливові у галузях господарства, матеріальної і духовної культур українців і німців. Такі заходи у 20–30 рр. XX ст. викликали невдоволення у польських властей, свідченням цього були переслідування німецьких колоністів польською владою. Частина німців у 1918–20 рр. співпрацювала з урядом ЗУНР. Найчастіше вони були офіцерами УГА та усусів³⁶.

Друга світова війна нанесла удар по німецьких поселеннях на Прикарпатті. Згідно радянсько-німецького договору в 1939 році багато німецьких сімей переселились у Німеччину і Австрію³⁷. Остаточо покинули Прикарпаття німецькі колоністи у 1945 р.³⁸, залишивши

³³ Паньків І. Польська, німецька та вірменська етнічні меншини в соціокультурних процесах на Покутті (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.). Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Івано-Франківськ, 2007. С. 96–99.

³⁴ Там само. С. 102.

³⁵ Там само. С. 107.

³⁶ Паньків І. Польська, німецька та вірменська етнічні меншини в соціокультурних процесах на Покутті (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.). Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Івано-Франківськ, 2007. С. 134.

³⁷ Цьоклер Л. Gott Hört geben. Бог чує молитву. Життя Теодора Цьоклера. Івано-Франківськ, 2000. С. 122–123.

упорядковані села, зразкові господарства у селах, ремісничі майстерні у містах. Назви німецьких колоній після війни були перейменовані: Бригидау в Бригидан, а потім у Ланівку, Княгинин – колонія стала частиною Івано-Франківська, Августдорф на Августіву і стало частиною Снятина, Багінсберг – частиною Коломиї і т. д.³⁹. Деякі назви колоній зникли з переліку населених пунктів, а інші у мікротопонімії названі просто як “колонії” без уточнення приналежності меншини.

У ці німецькі колонії були насильно переселені у 1945–1947 рр. українці, які проживали на своїх етнічних територія, що відійшли до Польщі. Німці, які проживали у прикарпатських містах і селах дисперсно і не виїхали до Німеччини, залишились жити тут і асимілювались. У Німеччині і Австрії зараз діють земляцтва колишніх колоній і їх уродженці відвідують наш край або підтримують з ним зв'язки.

Топонімів із німецькою назвою є лише два, а саме села Германівка у Тернопільській та Харківській областях. Інші німецькі топоніми зникли після Другої світової війни⁴⁰.

У Івано-Франківській області налічується 47 мікротопонімів. Найбільше їх збереглося у Долинському (14) і Снятинському (8) районах. Немає їх у Надвірнянському, Тлумацькому районах та у Яремчанській міській раді. У Долинському районі збереглись п'ять назв німецьких колоній, а саме Йозефсталь, Леопольдорф, Ляндрівка, Анерах та Фоштарівка. В Отинії перейменованій Мікульсдорф на Микулине село. Ця німецька колонія налічувала 50 дворів, де проживало 320 колоністів. У Городенківському районі три мікротопоніми названі просто “Кольонія”, де проживали німці. У Калуському районі Новий Калуш побудований на місці Німецької Слободи. У Снятині колишня колонія Августдорф приєднана до міста з такою ж назвою. Збереглися назви урочищ Морів Кут у Гошові, Шмідова поляна у Кальні, Деболівка (від Де Боля) у Княжолуці Долинського району. Є поля Ференцівка, Альперівка у Галицькому районі, Шмундівка (від Шмунд) у с. Черній, Оліндера (від власника Ліндера) у Рибному Тисминецького району.

Досить поширений мікротопонім Шваби (шість назв), якими названі кутки і урочища. Такі чотири назви маємо у Снятинському районі (Коло Шваба, Шваби) у с. Завалля і Запруття; Швабівка у с. Молодків Коломийського району, Шваби у с. Велика Тур'я Долинського району.

Мікротопонім Німеччина є у с. Пороги і Яблунів Богородчанського району та Німецький Кут у с. Старий Угринів Калуського району. Германове знаходиться у с. Белелуї та Германка у с. Бучачки Снятинського району.

Два Німецьких потоки є у Верховинському – с. Пробійка, Косівському – с. Розтоки та гора Германівка біля с. Кривопілля у Верховинському районах.

Пам'яткою про Австрію у с. Торговиці Городенківського району є Австрійська криниця. Переказів про неї є декілька. Одні вважають, що вона викопана австрійськими вояками у Першу світову війну, а інші твердять, що ця криниця викопана на початку ХХ ст. по розпорядженню австрійських властей. Проте, ця криниця служить торгівцям до сьогоднішнього дня.

У прикарпатських містах і гірських полонинах збереглися залишки окопів та інших укріплень часів Першої світової війни, які ще маловивчені нашими краєзнавцями. Нами зафіксований лише один мікротопонім “Німецькі окопи” цього часу у с. Загір'я Галицького району.

³⁸ Kolmer S. Die Flucht der Mariahilfer. Heimat Galizien. Aufbruch und Neubeginn. Heimatbuch der Galiziendeutschen. Herausgegeben vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1977. Т. 2. S. 82–284; Івано-Франківська область. Адміністративно-територіальний поділ / Івано-Франківська обласна адміністрація. 1997. С. 57–58; Kolmer S. Werden und Vergehen der Sprachinsel Mariahilf. Heimat Galizien ein Gebenbuch. Herausgegeben vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1965. Т. 1. S. 296; Lanz J. Der Leidensweg der Ludwikówkaer. Heimat Galizien. Aufbruch und Neubeginn. Heimatbuch der Galiziendeutschen. Herausgegeben vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1977. Т. 2. S. 297–300.

³⁹ Івано-Франківська область. Адміністративно-територіальний поділ / Івано-Франківська обласна адміністрація. 1997. С. 114–116.

⁴⁰ Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1, 2. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1969. Т. 1. 540 с.; Т. 2. 631 с.

Німецькі мікротопоніми на Прикарпатті є історичними пам'ятками, що свідчать про перебування тут цієї національної меншини та взаємовпливу культур українців і німців.

TOPONYMS AND MICROTOPYMS OF NATIONAL MINORITIES IN THE IVANO-FRANKIVSK REGION

Mykhailo PANKIV

State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of Ethnology and Archeology,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: ke@pu.if.ua

Summary

The article investigates the state of toponyms and microtopologies of national minorities in Ivano-Frankivsk, who lived and reside in the region. The data on them is compared with the toponymy of these ethnic groups in Ukraine. The history of the settlement of a particular national minority in the Ukrainian territory, in particular, in the Carpathian region.

The active policy of forcibly introducing the pro-communist toponyms into the Soviet regime seriously damaged Ukrainian toponymy. Especially active was the company of such renaming in the Eastern and Southern regions of the then USSR.

In the structure of the population of the region, during its history, the number and characteristics of settling in social and cultural life were distinguished as representatives of the Christian (Poles, Germans, Hungarians, Armenians, etc.), and not Christian (Jews, Karaites, medieval representatives of nomadic peoples) minorities. Their settlement began from the time of Kievan Rus and took place in several waves, which was characteristic of one or another minority.

Of the 69 names of Polish microtoponyms in Ivano-Frankivsk region are the names of Polish surnames – 16, 12 bear names - Mazurski, 10 named as Polish (field, angle), and 6 are called Ljahami, etc.

The network of German settlements in the Precarpathian Region was formed during the nineteenth century, especially in its second half. German settlements ranged from two hundred to a thousand people. These were people of different religious denominations: Catholics, Lutherans, Calvinists. However, the total number of German settlers for the Carpathian region was a small percentage of the population.

In the Carpathian cities and mountainous regions, the remnants of the trenches and other fortifications of the First World War, which are still poorly understood by our ethnographers, are preserved. We have detected only one microtop “German trenches” at this time in the village. Zagorya of Galitsky area. The German microtoponyms in the Precarpathian region are historical monuments that testify to the presence of this national minority and the cultures of Ukrainians and Germans.

Keywords: toponyms, microtoponomisms, Ukraine, Ivano-Frankivsk region, Poles, Germans, Armenians, Jews, Voloshi, Russians and others.

REFERENCES

- Andrukhiv I., Havryliuk S. Tysmenytsia. Ivano-Frankivs’k : Lileia-NV, 2002. 482 s. (in Ukrainian).
 Bazhans’kyi M. Krasa Sniatynshchyny. Detroit, 1982. 268 s. (in Ukrainian).
 Halyts’ko-Volyns’kyi litopys. Litopys Rus’kyi. Kyiv : Dnipro, 1989. S. 368–462. (in Ukrainian).
 Hrabovets’kyi V. Istoriia Pechenizhyna. Kolomyia: Svit, 1993. 127 s. (in Ukrainian).
 Hrushevs’kyi M. Istoriia Ukrainy-Rusy. Kyiv : Naukova dumka, 1993. T. 1. 448 s. (in Ukrainian).
 Hrushevs’kyi M. Istoriia Ukrainy-Rusy. Kyiv : Naukova dumka, 1994. T. 5. 596 s. (in Ukrainian).
 Franko I. Narys istorii ukrains’ko-rus’koi literatury do 1890 r. Zibrannia tvoriv u 50-ty tomakh. Naukovi pratsi. Kyiv, 1984. T. 41. S. 194–470. (in Ukrainian).
 IFKM, f 2 / 1 s, spr. 615/569. Spysky pomeshchykov Stryiskoho, Dolynskoho, Zhydachivskoho i Kolomyiskoho povetov u spysku sluzhashchykh otdela zemledelyia i zemel’nykh reform vovodskoho upruleniia i referatov zemledeliia povetov starostv 1 maia 1935. 30 iulia. 29 ark. (in Ukrainian).
 Ivano-Frankivs’ka oblast’. Administrativno-terytorial’nyi podil / Ivano-Frankivs’ka oblasna administratsiia. 1997. 148 s. (in Ukrainian).
 Kaindl R. Baitrage zur Geschichte der Deut Schen Recht in Galizien. Wien, 1910. 442 s. (in Germany).
 Kolmer S. Die Flucht der Mariahilfer // Heimat Galizien. Aufbrnch und Neubeginn. Heimatbuch der Galiziendeutschen. Herausgegeben vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1977. T. 2. S. 282–285. (in Germany).

Kolmer S. Im Gefangnis von Kolomea 1939. Heimat Galizien. Aufbruch und Neubeginn. Heimatbuch der Galiziendeutschen. Herausgegeben vom Hilfskomiteeader Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1977. T. 2. S. 57–60. (in Germany).

Kolmer S. Werden und Vergehen der Sprachinsel Mariahilf. Heimat Galizien ein Gebenbuch. Herausgegeben vom Hilfskomiteeader Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1965. T. 1. S. 294–299.

Kopchak S. Naseleunia ukrayins'koho Prykarpattia (istoryko-demohrafichnyi narys). Kapitalistychnyi period. L'viv, 1974. 186 s. (in Ukrainian).

Kopchak S., Moiseienko V., Romaniuk M. Etnichna struktura ta mihratsiia naseleunia ukrayins'koho Prykarpattia. L'viv : Svit, 1996. 282 s. (in Ukrainian).

Krasivs'kyi O. Halychyna u pershii chverti XX st. Problemy pol's'ko-ukrayins'kykh stosunkiv. L'viv, 2000. 415 s. (in Ukrainian).

Kuhn W. Das Deutschtum Galiziens bis 1772. Heimat Galizien ein Gebenbuch Herausgegeben vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1965. T. 1. S. 21–35. (in Germany).

Lanz J. Der Leidensweg der Ludwikówkaer. Heimat Galizien. Aufbruch und Neubeginn. Heimatbuch der Galiziendeutschen. Herausgegeben vom Hilfskomiteeader Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1977. T. 2. S. 297–303. (in Germany).

Nykyforuk V., Smerechans'kyi R., Starozhytnosti Horodenkivshchyny. Sniatyn, 1995 111 s. (in Ukrainian).

Pan'kiv I. Pol's'ka, nimets'ka ta vormens'ka etnichni menshyny v sotsiokul'turnykh protsesakh na Pokutti (druha polovyna KHKH – 30-ti rr. KHKH st.). Rukopys dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenya kandydata istorychnykh nauk. Ivano-Frankivs'k, 2007. 264 s. (in Ukrainian).

Pan'kiv M. Tekla krovtsia po Ukraini (toponimy, lehendy, perekazy ta pisni pro tatars'ki napady na Prykarpattia z seredyny XV do pochatku XVIII. Ivano-Frankivs'k, 2013. 222 s. (in Ukrainian).

Pryvatnyi arkhiv avtora pro toponimy i mikrotoponimy Ivano-Frankivs'koyi oblasti. (in Ukrainian).

Rys wewnętrznych stosunków Galicyi wschodniej w drudiej polowine piętnastego wieku na podstawie ź ródel skreslil dr. Isydor Szazaniewicz. Lwów, 1869. 124 s. (in Polish).

Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królestwie Krakowskiem Galicyi i Lodomerii wraz z wielkiem księstwem Krakowskiem. Lwów, 1868. 5205. (in Polish).

Stebliy F. Z istorii wzajemyn ukrayintsiv i nimets'kykh poselentsiv u Halychyni v seredyni XIX st. Nimets'ki kolonii Halychyny. Istorii – arkhitektura – kul'tura. L'viv : Manuskrypt, 1996. S. 125–128. (in Ukrainian).

Stownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innuch krazow Stowiańskich. Warszawa, 1883. T. 4. 9635 s. (in Polish).

Ts'okler L. Gott Hórt geben. Boh chuie molytvu. Zhyttia Teodora Ts'oklera. Ivano-Frankivs'k, 2000. 150 s. (in Ukrainian).

Ukrains'ka RSR. Administratyvno-terytorial'nyi podil. T. 1, 2. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy, 1969. T. 1. 540 s., T. 2 631 s. (in Ukrainian).